

Przywilej w Cieni 1228

Dokument wydany przez księcia Władysława III Laskonogiego w Cieni koło Kalisza 5 maja 1228 roku ma ogromne znaczenie dla badań historycznoprawnych. Jest to jeden z najstarszych przywilejów nadanych przez księcia dla możnowładztwa ziemi krakowskiej. Na mocy umowy w Cieni, tron krakowski objął Władysław III Lasonogi. Historyk Benedykt Zientara omawiany przywilej określił jako pierwsze *pacta conventa* w Polsce¹. Należy zaznaczyć, że podczas wiecu książę nadał dwa przywileje: osobno dla Kościoła² oraz dla rycerstwa małopolskiego³. W niniejszym szkicu zajmiemy się drugim z wymienionych dyplomów. Dotychczasowi badacze zajmowali się tymi źródłami przeważnie na marginesie innych dociekań np. immunitetu⁴. Na szczególną uwagę zasługuje wypowiedź wybitnego mediewisty Romana Grodeckiego: „Po raz pierwszy na naszych ziemiach społeczeństwo w swej walce emancypacyjnej z monarchią absolutną otrzymało tu dokumentową gwarancję swych praw, czyli określenie granic władzy monarchy. Zwracam uwagę, że klauzula ogólna: *ius suum cuilibet conservabo*, obejmuje całe społeczeństwo we wszystkich jego warstwach, podobnie jak ustępy o podatkach i o sądownictwie. Natomiast reszta gwarancji odnosi się do jedynej wówczas politycznie aktywnej warstwy

¹ B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, Warszawa 2006, s. 293 i n; zob. J. Bieniak, *Jak Wincenty rozumiał i przedstawiał ustrój państwa polskiego*, [w:] *Onus Athlanteum. Studia nad Kroniką biskupa Wincentego*, red. A. Dąbrówka, W. Wojtowicz, Warszawa 2009, s. 39-46.

² *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, nr 20 i tablica. Zob. K. Maleczyński, *Studia nad dyplomami i kancelaryą Odonica i Laskonogiego 1202-1239*, Lwów 1928, nr 11, s. 241.

³ *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski (Codex diplomaticus Maioris Poloniae)*, t. I, Poznań 1877, nr 122, s. 110-111; K. Maleczyński, *Studia nad dyplomami...*, nr 12, s. 242.

⁴ J. Matuszewski, *Immunitet ekonomiczny w dobrach kościoła w Polsce do roku 1381*, Poznań 1936, s. 183-189; Z. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach kościoła w Polsce do końca XIV wieku*, Poznań 1936, s. 93.

rycerskiej w obu jej odłamach, *barones et alios nobiles*. Najważniejszą gwarancją dla tych baronów tj. dostojników duchownych i świeckich, jest zobowiązanie ograniczające pozytywnie władzę księcia, mianowicie że owe sprawiedliwe prawa, którymi książę będzie się kierował w rządach, będą zależały od ich rady, od *consilium* baronów, czyli innymi słowy, te tylko prawa będą miały moc obowiązującą które rada biskupa i dostojników świeckich uzna za *iura iusta* i *honestas*. Za czym nie oświadczy się *consilium baronum*, tego książę nie będzie mógł wykonać. Doniosła jest też klauzula, zabezpieczająca temu zobowiązaniu, tj. o destytucji z urzędu tego urzędnika, który by się tą radą baronów nie chciał kierować”⁵. Konkludując, należy stwierdzić, iż doniosłość gwarancji cieńskich dla elity politycznej przejawiała się w tym, że Władysław zobowiązywał się do rządzenia „według rady biskupa i baronów”, uzależniając własne decyzje od ich zgody. Uczestniczący w radzie książęcej (ewentualnie instytucji wiecu)⁶ będą decydować które prawa będą słuszne, a książę będzie ich tylko wykonawcą⁷. Należy dodać, że zobowiązanie Laskonogiego odnosiło się nie tylko wobec stanu rycerskiego ale do wszystkich stanów: „zachowam wszystkich w ich prawach”.

Treść przywileju w języku łacińskim:

Ego Wladizlaus dux Polonie, Bolezlaum filium fratris mei ducis Lestconis adopto in filium et in bonis meis omnibus mobilibus et immobilibus totaliter mihi heredem substituo, secundum quod iuravimus ego et pater eius, videlicet quod si quis nostrum habens prolem decederet, superstes prolem illam in propriam adoptaret et sibi totaliter substitueret in heredem, si propriam non haberet. Similiter econverso, et hoc cuiuslibet iure in integrum conservato. Et hoc iuro, quod ei nullo tempore inmutabo. Terram vero que ad ipsum ex paterna successione devenit, in protectionem et tutelam suscipio, et contra omnem hominem toto posse meo defendam, tam per me quam per meos

⁵ R. Grodecki, *Dzieje wewnętrzne Polski XIII wieku*, [w:] *Polska piastowska*, Warszawa 1969, s. 117-474, cyt., s. 141-142.

⁶ O. Balzer, *Królestwo Polskie 1295-1370*, Kraków 2005, s. 66 i nn.

⁷ Zob. T. Giergiel, *Colloquia rycerstwa sandomierskiego. Od wieców dzielnicowych do zjazdu ziem polskich w Chęcinach w 1331 roku*, [w:] *Lokalne społeczności a konstytucje i uchwały sejmowe. Z dziejów parlamentaryzmu między Wisłą a Pilicą*, red. J. Muszyńska, J. Pielas, Kielce-Warszawa 2008, s. 9-55; M. Światłowski, *Rozdrobnienie dzielnicowe w Polsce (XII-XIII w.)*, Kraków 2015, s. 293-294.

ut suos milites. Barones eius eciam et alios nobiles pure diligam et benigne confovebo, plebem et terram bona fide et pie, exclusis gravaminibus et exactionibus indebitis, regam (et) ius suum cuilibet conservabo. Iudicia iniusta penitus interdico. Iura iusta et honesta secundum episcopi et baronum consilium tenebo et faciam ea firmiter ab aliis teneri; quod si quis violaverit, punietur; et si reiteraverit, dignitate quam habet privabitur. Ecclesiam vero in omnibus finibus illis constitutam, in eo quicquid obtentum ex antiqua consuetudine, vel libertate concessa a fratre meo duce Lestcone premortuo, illibatam conservare volo; salvo eo, si quid inspirante Domino pro remedio anime mee ampliare mihi placuerit in augendo.

Datum ab Incarnacione Domini anno M.CC.XXVIII in colloquio in Cena. Presentibus Vincencio Gnezdzensi archiepiscopo, Ywone Cracoviensi et Paulo Poznaniensi episcopis, abbate Tinciensi Liffrido, Radolfo cantore Cracoviensi et Ade (sic) preposito sancti Floriani et Iohanne archidiacono Zudomiriensi, Pakoslao Zudomiriensi et Marco Cracoviensi palatinis, Mstivione castellano Vizliciensi et aliis multis.

Tłumaczenie tekstu:

Ja Władysław, książę Wielkopolski, przybieram za syna Bolesława, syna brata mego księcia Leszka, i ustanawiam go całkowitym spadkobiercą wszystkich moich ruchomości i nieruchomości zgodnie z przysięgą złożoną przeze mnie i przez ojca jego, mianowicie, że jeśli któryś z nas mający potomka umrze, pozostały przy życiu przybierze tego potomka za swego i uczyni go całkowitym swoim spadkobiercą, jeśli nie będzie miał własnego potomka. W podobny sposób odwrotnie, i to z zachowaniem nieuszczerpionych praw każdego. I przysięgam, że tego nigdy nie zmienię. Ziemię zaś, która przypadła mu w spadku po ojcu, biorę w obronę i opiekę i będę jej bronił przeciw każdemu człowiekowi ze wszystkich moich sił, zarówno osobiście, jak z pomocą moich i. jego rycerzy. Również baronów jego i innych wielmożów szczerze będę miłował i łaskawie popierał, ludem i ziemią w dobrej wierze i miłościwie rządzić będę, z wykluczeniem ciężarów i podatków nienależnych, i każdemu zachowam jego prawa. Stanowczo zabraniam niesprawiedliwych sądów. Zgodnie z radą biskupa i baronów przestrzegać będę sprawiedliwych i uczciwych praw i nakażę, aby inni ściśle ich przestrzegali. Jeżeli ktoś tego nie uszanuje, poniesie karę, a jeśli ponownie tak postąpi, pozbawiony zostanie urzędu, który piastuje. Kościół zaś ustalony

we wszystkich jego granicach, w tym, cokolwiek otrzymał na podstawie dawnego zwyczaju lub przywileju, nadanego mu przez brata mego, przedwcześnie zmarłego księcia Leszka, chcę zachować bez żadnego uszczerbku, z zastrzeżeniem prawa do powiększenia dóbr jego, jeśli za natchnieniem Pana spodobałoby mi się dla zbawienia mej duszy dodać mu coś więcej.

Dan w roku od Wcielenia Pańskiego 1228 na zebraniu w Cieni, w obecności Wincentego arcybiskupa gnieźnieńskiego, Iwona biskupa krakowskiego, Pawła biskupa poznańskiego, opata tynieckiego Lutfryda, Radulfa kantora krakowskiego, Adama proboszcza św. Floriana i Jana archidiakona sandomierskiego, wojewodów Pakosława sandomierskiego i Marka krakowskiego, Mściwoja kasztelana wiślickiego i wielu innych.

Lista świadków dokumentu

Wystawca: Władysław III Laskonogi, urodzony 1161/67, zmarł 3 listopada 1231 w Środzie Śląskiej. Syn Mieszka III Starego i Eudoksji Izjaśławówny. Książę wielkopolski, panował w Krakowie w latach 1202-1206 oraz 1228-1231⁸.

1. Wincenty z Niałka arcybiskup gnieźnieński (1220-1232)⁹, pochodził z rodu Jeleńszczyków, pełnił różne funkcje kościelne: kanonik kapituły katedralnej gnieźnieńskiej, kanonik kapituły katedralnej poznańskiej, prepozyt kapituły katedralnej gnieźnieńskiej¹⁰.
2. Iwo Odrowąż biskup krakowski (1218-1229)¹¹, przed objęciem biskupstwa kanclerz księcia krakowskiego Leszka Białego¹².

⁸ M. Przybył, *Władysław Laskonogi*, Poznań 2015, s. 188; S. Pelczar, *Władysław Odonic książę wielkopolski, wygnaniec i protektor kościoła (ok. 1193-1239)*, Kraków 2013, s. 236 i n.

⁹ J. Maciejewski, *Episkopat polski doby dzielnicowej 1180-1320*, Kraków - Bydgoszcz 2003, s. 225.

¹⁰ J. Umiński, *Arcybiskup Wincenty z Niałka, następca Henryka, zw. Kietliczem*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Władysława Abrahama*, red. O. Balzer i in., t. II, Lwów 1931, s. 146-163; A. Polak, *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza. Formularz dokumentów arcybiskupów gnieźnieńskich do 1381 roku*, Opole 2014, s. 367-369.

¹¹ J. Maciejewski, dz. cyt., s. 232 n.

¹² A. Lis, *Najstarsze dokumenty opatowskie*, „Rocznik Lubelskiego Towarzystwa Genealogicznego” t. IV, 2012, s. 142; R. Grodecki, *Iwo Odrowąż, biskup krakowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Kraków 1962-1964, s. 187-192; K. Maleczyński, *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, Wrocław 1951, s. 100 i n.

3. Paweł biskup poznański (1212-1242)¹³, związany politycznie z dworem Henryka Brodatego¹⁴.
4. Lutfryd opat tyniecki (1224-1244).
5. Radulf kantor krakowski¹⁵
6. Adam proboszcz św. Floriana¹⁶
7. Jan archidiakon sandomierski¹⁷
8. Pakosław Stary (ok. 1170-1245) syn Lasoty, herbu Awdaniec, wojewoda sandomierski (1223-1229)¹⁸, następnie kasztelan wiślicki (1230-32), kasztelan krakowski (1234), kasztelan żarnowski (1237), wojewoda krakowski (1238), kasztelan wiślicki (1239-42) oraz kasztelan sandomierski (1243)¹⁹.
9. Marek wojewoda krakowski (1228-1230)²⁰, z możnego rodu Gryfitów, zmarł ok. 1230/31²¹.
10. Mściwoj kasztelan wiślicki (1228-1229, 1248-50), wcześniej kasztelan sandomierski (1222-27), następnie wojewoda łęczycki (1239-41, 1243-47) oraz wojewoda krakowski (1241-43)²².

¹³ J. Maciejewski, dz. cyt., s. 255 n.

¹⁴ G. Labuda, *Paweł, biskup poznański*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Kraków 1980, s. 363-365.

¹⁵ Radulf - archidiakon sandomierski, kanonik krakowski, następnie w latach 1224-1237 kantor krakowski; za: J. Szymański, *Wczesnośredniowieczne kanonickie środowisko zawichojsko-sandomierskie*, [w:] *Opera minora selecta Josephi Szymański*, red. T. Giergiel, B. Trelińska, Warszawa 2009, s. 40. Zob. L. Poniewozik, *Prałaci i kanonicy sandomierscy w okresie średniowiecza*, Toruń 2004.

¹⁶ Zob. J. Szymański, *Kanonikat świecki w Małopolsce. Od końca XI do połowy XIII wieku*, Lublin 1995, s. 98-99.

¹⁷ „Występuje on w takim charakterze w latach 1214-1229” za: J. Szymański, *Wczesnośredniowieczne kanonickie środowisko...*, s. 40, przypis 49.

¹⁸ *Urzędnicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, nr 960, s. 219-220.

¹⁹ J. Bieniak, *Pakosław Stary*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, s. Kraków 1980, s. 38-42; A. Lis, *Najstarsze dokumenty...*, s. 146.

²⁰ *Urzędnicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, nr 435, s. 120-122; J. Wyrozumski, *Marek wojewoda krakowski*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 19, s. Kraków 1974, s. 619-620.

²¹ Por. M. L. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII wieku. Pochodzenie – genealogia – rozsiadanie*, Wrocław 1993, („Acta Universitatis Wratislaviensis” 1482, Historia 107), s. 117.

²² *Urzędnicy małopolscy XII-XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, s. 349; por. A. Teterycz-Puzio, *Na rozstajnych drogach. Mazowsze a Małopolska w latach 1138-1313*, Słupsk 2012.

Źródła

- M. Wiszniewski, *Historia literatury polskiej*, t. II, Kraków 1840, nr I, s. 472.
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski (Codex diplomaticus Maioris Poloniae)*, t. I, Poznań 1877, nr 122, s. 110-111.
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, nr 19, s. 26-27.
- Wybór źródeł do historii ustroju Polski*, zeszyt I: *Epoka piastowska*, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1928, nr 12, s. 19-20.
- R. Grodecki, *Podziały i zjednoczenie państwa polskiego: (1138-1320)*, [w:] *Teksty źródłowe do nauki historii w szkole średniej*, zeszyt 18, Kraków 1924, s. 14-15.
- J. Sawicki, *Wybór tekstów źródłowych z historii państwa i prawa polskiego*, t. I, Warszawa 1952, s. 33.
- Wybór źródeł do historii Polski średniowiecznej (do połowy XV wieku)*, t. I: *Społeczeństwo i państwo polskie do połowy XIII wieku*, oprac. G. Labuda, B. Miśkiewicz, Poznań 1966, s. 202-203.

Autor

Dr Artur Lis, adiunkt w Katedrze Historii Prawa Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli.